

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Review of Bemelmans, J.H.B. (2018) Totdat het tegendeel is bewezen. De onschuldpresumptie in rechtshistorisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief (diss. Nijmegen)

Voorde, J.M. ten

Citation

Voorde, J. M. ten. (2022). Review of Bemelmans, J.H.B. (2018) Totdat het tegendeel is bewezen. De onschuldpresumptie in rechtshistorisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief (diss. Nijmegen). *Delikt En Delinkwent*, 52(7), 593-596. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3479657>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3479657>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

J.H.B. Bemelmans, *Totdat het tegendeel is bewezen. De onschuldpresumptie in rechtshistorisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief* (diss. Nijmegen), Deventer: Wolters Kluwer 2018

J.M. ten Voorde, datum 24-08-2022

Datum

24-08-2022

Auteur

J.M. ten Voorde^[1]

Folio weergave

[Download gedrukte versie \(PDF\)](#)

JCDI

JCDI:ADS659682:1

Vakgebied(en)

Strafrecht algemeen (V)

Is het geen mosterd na de maaltijd om ruim vier jaar na het verschijnen van een boek een recensie te schrijven? Die vraag zou met nee kunnen worden beantwoord, wanneer de recensent meent dat het boek aan de vergetelheid moet worden onttrokken. In wetenschappelijke kring is het hier te bespreken boek echter allesbehalve onopgemerkt gebleven. Wellicht dat het boek de rechtspraak nog moet bereiken, afgezien van de Hoge Raad en zijn parket. Of de rechtspraak het boek al heeft geproefd is echter de vraag; mogelijk dat de omvang (ruim 600 pagina's) de rechter, officier van justitie en advocaat, bedolven onder het laatste vonnis en de volgende zitting, afschrikt. Zo het boek nog niet in brede kring bekend is, ik heb dat niet onderzocht, dan wordt het de hoogste tijd. De recensent ziet het maar als zijn taak om ook de rechtspraak met het boek bekend te maken en van het belang ervan te overtuigen. Nu maar hopen dat dit tijdschrift nog wel in de rechtspraak wordt gelezen.

Dat *Totdat het tegendeel is bewezen* een belangrijk proefschrift is,^[2] valt niet te ontkennen. De auteur promoveerde er cum laude op en werd bekroond met de Moddermanprijs.^[3] Het gewicht van het boek kan uit de ondertitel worden afgeleid. De onschuldpresumptie wordt onderzocht vanuit historisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief. Deze perspectieven hangen in het boek nauw met elkaar samen. De historische analyse leert dat de onschuldpresumptie twee dimensies kent, die niet in een bepaalde hiërarchische volgorde kunnen worden gedacht en die ook niet zonder meer met elkaar in verband staan. Op basis van het theoretisch onderzoek worden de grondslagen, reikwijdte en verhouding tot andere belangen van beide dimensies duidelijk, hetgeen een verdiepende laag aan de onschuldpresumptie geeft die de basis vormt voor het onderzoek naar het internationaalrechtelijke en het Nederlands strafprocesrechtelijke perspectief. Hetzelfde gaat op voor het internationaal mensenrechtelijke perspectief ten opzichte van het Nederlands strafprocesrechtelijke perspectief. De reikwijdte of het bereik van beide dimensies in theoretisch perspectief vormt in het internationaalrechtelijk perspectief het vertrekpunt. In dat perspectief staan verschillende onderwerpen centraal die vervolgens verder worden uitgewerkt in de hoofdstukken over het Nederlands strafprocesrecht. Deze werkwijze onthult enerzijds de gelaagdheid en de grote onderlinge samenhang van het boek en van de onderdelen ervan, anderzijds maakt deze werkwijze het voor de lezer mogelijk zich te concentreren op bepaalde onderwerpen. Daarbij kan de lezer ervoor kiezen die onderwerpen vanaf de hoofdstukken over het theoretisch perspectief te bestuderen, de lezer kan er ook voor kiezen alleen het Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief tot zich te nemen. Dat maakt het boek ook voor de lezer met weinig tijd die zoekt naar een antwoord op een tamelijk concrete vraag heel handzaam, ondanks de forse omvang van het boek. De duidelijke opschriften van hoofdstukken, paragrafen en subparagrafen geven de lezer tevens veel houvast.

Het boek is niet alleen goed vanwege de buitengewoon heldere structuur, het is ook kraakhelder geschreven. Dat de auteur daarbij geen blad voor de mond neemt en auteurs, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Hoge Raad soms de maat neemt, zou kunnen verrassen gelet op de tamelijk objectief geformuleerde onderzoeksvraag. Die luidt: 'wat houdt de onschuldpresumptie in, wat is de ratio ervan en wat is de juridische betekenis ervan voor de Nederlandse strafrechtspleging?' Toch kan kritiek bij een dergelijke onderzoeksvraag goed passen. Onduidelijkheid over inhoud, ratio en betekenis helpen de beantwoording van de onderzoeksvraag immers niet. Belangrijker is echter dat de onschuldpresumptie tot de fundamenten van de strafprocedure wordt gerekend. In een (liberale) rechtsstaat mag worden verwacht dat over inhoud, ratio en betekenis daarvan weinig twijfel bestaat. In een rechtstaat is het, zo begrijp ik Bemelmans, van belang dat

een fundament als de onschuldpresumptie op consistente en consequente wijze wordt toegepast. Tegelijkertijd is het de auteur er niet om te doen alle inconsistentie weg te nemen; hij houdt ook een open vizier voor wat betreft de 'actualiteitswaarde' van de onschuldpresumptie (p. 19) en erkent op sommige plekken in zijn boek dat het door de rechter geformuleerde beschermingsniveau van de onschuldpresumptie te ver doorschiet, bijvoorbeeld na een onherroepelijke veroordeling.

De onschuldpresumptie laat zich door twee dimensies kennen: een bewijsdimensie en een behandelingsdimensie. Beide dimensies worden als gezegd in theoretisch, internationaal mensenrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief onderzocht (respectievelijk hoofdstuk III, V en VII en hoofdstuk IV, VI en VIII). Het theoretisch perspectief van de bewijsdimensie omvat het operationaliseren van deze dimensie in vier normen (betreffende bewijswaardering, bewijsmaatstaf, bewijslast en het adagium in dubio pro reo), het onderkennen van de grondslagen ervan (voorkomen van onterechte veroordelingen, bescherming en bevordering van de rechtsstaatie en procesautonomie), de reikwijdte en de met de bewijsdimensie botsende belangen (in het bijzonder het belang van strafrechtshandhaving). De reikwijdte en normen keren terug in het hoofdstuk (V) over het internationaal mensenrechtelijke en Nederlands strafprocesrechtelijke perspectief (VII). In dat laatste hoofdstuk gaat het onder andere over de maatstaf voor de aanvaarding van excepties (par. 6). De actualiteit van dit onderwerp blijkt onder meer uit een recent arrest van de Hoge Raad.^[4] In hoofdstuk III en V wordt beargumenteerd dat de onschuldpresumptie zich ook strekt 'over deze de strafbaarheid constituerende voorwaarden', zodat 'in beginsel eveneens ten aanzien van de strafbaarheid van feit en dader de bewijslast op de overheid [dient] te rusten en behoort redelijke twijfel over de daaraan ten grondslag liggende feiten aan veroordeling in de weg staan' (p. 363-364). Een moeilijker vraag is wie het bewijsrisico draagt: de overheid of de verdachte? Bemelmans vindt dat het door de Hoge Raad gekozen pad 'diffuus' is. Dat draagt er volgens hem aan bij dat het antwoord op de vraag wat in geval van twijfel over een exceptie moet worden beslist, geen uitgemaakte zaak is. Bemelmans komt tot de conclusie dat ook ten aanzien van excepties de 'onschuldpresumptie vollediger en consequenter recht [zou] worden gedaan door de maatstaf "niet aannemelijk geworden" te vervangen door "zeer onwaarschijnlijk geworden"' (p. 373). De Hoge Raad houdt het in een recent arrest echter op "voldoende aannemelijk geworden" van de feitelijke toedracht, hetgeen betekent dat enige twijfel niet aan het aannemen van een strafuitsluitingsgrond in de weg hoeft te staan. Wat dit criterium nu precies inhoudt (wat is *voldoende* aannemelijk en wat is ervoor nodig om daarvan te kunnen spreken?), hoeveel ruimte er in concreto bestaat tussen het criterium van de Hoge Raad en het door Bemelmans aanbevolen criterium en of het criterium van Bemelmans nu echt zoveel aansprekender is dan dat van de Hoge Raad, zijn enkele vragen die naar aanleiding van het boek en het arrest kunnen worden gesteld. Laat ik de rol van recensent hier niet loslaten en het erop houden dat het laatste woord hierover nog niet is gezegd.

Het theoretisch perspectief van de behandelingsdimensie bespreekt het karakter van de onschuldpresumptie (een normatieve regel, namelijk een verbod op behandeling als schuldige), de grondslagen (bescherming van de procedure als 'het exclusieve forum voor schuldvaststelling, veroordeling en bestraffing van het individu' en waarborgen van 'de overheid van de uitkomst van die procedure' (p. 148)), de reikwijdte en met de behandelingsdimensie botsende belangen (onder andere de wens tot 'zo snel en kordaat mogelijk op strafbare feiten te reageren' (p. 181)). De onderwerpen die in het internationaal recht over de behandelingsdimensie aan de orde komen zijn onder andere de normadressaten, het zich mogen uitlaten over lopende strafzaken, het opleggen van dwangmaatregelen en sancties, de onschuldpresumptie bij de tenuitvoerlegging van sancties^[5] en in relatie tot beslissingen na een zonder veroordeling geëindigd strafproces (hoofdstuk VI). Deze onderwerpen keren terug in hoofdstuk 8 dat de behandelingsdimensie in het Nederlandse strafproces bespreekt. Dit hoofdstuk behandelt talloze actuele maar ook inmiddels minder actuele hete hangijzers, waaronder de 'kwestie' van de vervolgbeslissing van de rechter over de tenuitvoerlegging van voorwaardelijk opgelegde maatregelen, zoals ISD. Bemelmans bespreekt het inmiddels vorige recht dat de beoordeling van de schending van een algemene voorwaarde legde bij een andere rechter dan de rechter die over het nieuwe feit moet oordelen. Dat leverde 'onder voorwaarden' een schending op van artikel 6 EVRM (p. 447).

Met de Wet USB zijn de regels gewijzigd. Als hoofdregel geldt dat het gerecht dat in eerste aanleg kennis heeft genomen van het strafbare feit waarvoor de sanctie is opgelegd waarop de beslissing ziet, bevoegd is om te oordelen over de vordering tot tenuitvoerlegging van die sanctie (artikel 6:6:1 lid 1 Sv). Artikel 6:6:1 lid 2 Sv geeft een van het eerste lid afwijkende regel wanneer de veroordeelde wordt vervolgd wegens een strafbaar feit. Bij gelijktijdige behandeling van de vordering tot tenuitvoerlegging van een voorwaardelijk opgelegde sanctie (straf of maatregel) is het gerecht bevoegd dat kennis neemt van dat feit. Hoewel artikel 361a Sv (betreffende de beraadslaging van de vordering tot tenuitvoerlegging van een voorwaardelijk opgelegde straf) naar de letter niet op maatregelen ziet, lijkt hier sprake te zijn van een omissie die niet aan de toepassing van artikel 6:6:1 lid 2 Sv (jo. artikel 6:6:21 Sv) in de weg staat.^[6] Dat betekent dat het door Bemelmans signaleerde probleem uit de wereld lijkt te zijn verholpen. Bij deze wetswijziging speelde de onschuldpresumptie overigens geen enkele rol. Dat geeft te denken.

Waarom is *Totdat het tegendeel is bewezen* nu zo'n belangrijk boek? Daarvoor zijn volgens mij diverse redenen aan te voeren. Aan het begin van zijn boek signaleert Bemelmans een zestal problemen met betrekking tot de onschuldpresumptie. Er is sprake van verwarring en onduidelijkheid op abstract niveau, de innerlijke consistentie laat te

wensen over, er is onduidelijkheid over de normatieve kracht van de onschuldpresumptie voor de juridische kwesties waaraan het beginsel zou raken, de verhouding tot andere rechtsbeginselen en fundamentele rechten is niet duidelijk en het toepassingsbereik is een onbeantwoorde vraag, net als de werking ervan in het Nederlands strafprocesrecht (p. 3-9). Met zijn boek formuleert de auteur een telkens diepgravend en altijd boeiend antwoord op deze problemen op theoretisch, internationaal mensenrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk niveau. Daarbij draagt Bemelmans overtuigende argumenten aan voor een demystificatie van het beginsel door enerzijds duidelijkheid te scheppen over het belang van het beginsel, de verhouding tot andere rechtsbeginselen en fundamentele rechten en bij te dragen aan een verdere consistentie van (de toepassing van) het beginsel, anderzijds door het beginsel te ontdoen van een soort heiligheid waarmee het in concrete zaken en bij het formuleren van nieuwe wetgeving werd en wordt ingeroepen. Bemelmans concretiseert op inhoud, ratio en betekenis en maakt duidelijk wat de onschuldpresumptie niet maar vooral wel heeft te bieden, zowel in concrete strafzaken als bij de totstandkoming van wetgeving.

Kent het boek dan geen beperkingen? Natuurlijk is het boek erg dik, maar de omvang wordt gecompenseerd door de toegankelijkheid, die verder wordt bevorderd door een heel prettige stijl van schrijven. De auteur zelf merkt op niet naar andere vorm van punitief recht (met name het punitief bestuursrecht) te hebben gekeken. Hij benadrukt het strafrechtelijke karakter van de onschuldpresumptie (p. 266). Ook ontbreekt een rechtsvergelijkende analyse. Daaraan komt hij overigens wel enigszins toe in de bespreking van relevante Europese wetgeving, waarbij wel de vraag opkomt hoe die concreet doorwerkt in de praktijk van Europese strafvorderlijke samenwerking. Hier lijkt een aantrekkelijk onderzoeksterrein braak te liggen. Het Nederlands perspectief kan overigens ook buitenslands interessant zijn; ontsluiting van het boek voor een anderstalig publiek is aan te bevelen. Ook filosofisch is er denk ik nog wel interessant onderzoek mogelijk. Bemelmans levert kritiek op Duff die 'verschillende presumpties van onschuld, goedheid en betrouwbaarheid in verschillende sociale verbanden' signaleert (p. 73). Hoewel daarvoor strafrechtelijk geen aanknopingspunten te vinden zijn, is het de vraag of daarmee inderdaad het 'begrip van de onschuldpresumptie' niet wordt versterkt (p. 73). Duff lijkt de blik op de onschuldpresumptie te willen verruimen naar het mensbeeld en vooral naar een idee van burgerschap en erkenning, of misschien nog breder: de democratische potentie van de onschuldpresumptie. Bemelmans moet erkennen dat hij aan deze potentie aandacht besteedt, in het bijzonder in de delen van het boek die betrekking hebben op publiciteit over strafzaken. Het perspectief hier verbreden, kan tot nieuwe vragen leiden die in ieder geval het theoretisch perspectief op de onschuldpresumptie in een moderne democratie zou kunnen helpen verdiepen. Ook hier lijkt ruimte te zijn voor vervolgonderzoek.

Voetnoten

[\[1\]](#)

Hoogleraar straf- en strafprocesrecht, Universiteit Leiden.

[\[2\]](#)

Als promotor trad op prof. mr. P.H.P.H.M.C. van Kempen.

[\[3\]](#)

De auteur dezes maakte deel uit van de jury die het bestuur van de Moddermanstichting adviseerde de prijs aan Bemelmans toe te kennen.

[\[4\]](#)

HR 29 maart 2022, ECLI:NL:HR:2022:417, NJ 2022/178, m.nt. Machielse.

[\[5\]](#)

Zie daarop voortbordurend J.H. Bijlsma, Het is tijd voor een ongevaarlijkheidspresumptie. Beschouwing naar aanleiding van J.H.B. Bemelmans, 'Totdat het tegendeel is bewezen', *RMThemis* 2021, p. 81-92.

[\[6\]](#)

ECLI:NL:PHR:2022:22. De HR verklaarde de veroordeelde niet ontvankelijk in zijn beroep tot cassatie en ging op het competentievraagstuk niet in (HR 5 april 2022, ECLI:NL:HR:2022:496, NJ 2022/197, m.nt. Ten Voorde).